

УДК 81'373.7'243.001

АНІМАЛІСТИЧНА ФРАЗЕОЛОГІЯ У ВИВЧЕННІ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Юлія Сагата

Львівський національний університет імені Івана Франка

Проаналізовано можливості використання фразеологізмів з анімалістичним компонентом у процесі вивчення мови як іноземної. Звернено увагу на способи введення цієї фразеології у лінгводидактичний процес, запропоновано типи завдань. На основі результатів анкетного дослідження виокремлено пласт найуживанішої української фразеології з анімалістичним компонентом та маловживаної, яку не варто включати у підручники з української мови як іноземної.

Ключові слова: фразеологія, фразеологізм, анімалістичний компонент, анкета, лінгводидактика.

Фразеологія кожної мови зберігає інформацію про здобутки культури, звичаї, прагнення і сподівання народу, є одним із найважливіших джерел для дослідження його минулого, глибокого вивчення його цінностей та принципів орієнтації у світі, ставлення до навколишньої дійсності та її оцінки. Недарма саме за фразеологією закріпились такі образні характеристики, як „самобутнє явище”, „коріння мови”, „душа мови”, „культурний компонент мови”, „мовний музей назв, реалій і образів”, „чорна скринька історико-культурної та мовної інформації”. Влучно зауважує дослідниця Л. Даниленко: „Фразеологія – найбільш „інтимна” частина кожної мови. Вона безпосередньо пов'язана з історичною, етномовною, культурологічною, ірреальною специфікою народу-носія” [3: 5]. Тому опанування фразеології мови, яку вивчаємо як іноземну, дає змогу відчинити двері до нової картини світу народу.

Лінгводидактичне значення вивчення фразеології полягає також у тому, що висловлювання із використанням фразеологізмів стає не лише виразнішим, експресивнішим, яскравішим (адже конотативний аспект фразеологічної семантики виражає оцінно-емоційне ставлення мовця до описуваної ситуації), а й значно інформативнішим (денотативний аспект значення фразеологізму несе детальну та різнобічну інформацію про названий фрагмент позамовної дійсності). Образно можна сказати, що, коли іноземець, який вивчає певну мову, починає розуміти та використовувати у своїх висловлюваннях її фразеологію, він стає у просторі цієї мови „як у себе вдома”. На нашу думку, великою мірою саме знання фразеологічного багатства мови здатне подолати опозицію „свій” – „чужий”, з якою стикається іноземець, що вивчає мову. Процес опанування певної мови неможливий без вивчення її фразеології.

Традиційно один із найчисленніших пластів фразеологічного багатства мови становить анімалістична фразеологія (поряд із соматичною). Незважаючи на її дещо рецесивний характер, спричинений змінами у свідомості людей нової технічної цивілізації, анімалістична фразеологія відіграє важливу роль у процесі формування мовної компетенції на всіх рівнях вивчення мови як іноземної.

Об'єктом пропонованого дослідження є українська анімалістична фразеологія. Предмет дослідження – можливості використання фразеології з анімалістичним компонентом у процесі викладання мови як іноземної. Проблема місця та ролі фразеології у лінгводидактиці вже була предметом наукових розвідок як на ґрунті польського, так і українського мовознавства. Дослідники, акцентуючи увагу на важливості вивчення фразеології, опрацьовують поради стосовно того, на яких етапах вивчення мови та яким чином вводити фразеологічний матеріал, пропонують типи завдань, спрямованих на поглиблення мовної компетенції у сфері фразеології [17; 20; 21], аналізують подання фразеології у деяких підручниках з вивчення української мови як іноземної [9], зупиняються на дидактичних особливостях фразеології певної групи [6], а також на проблемах міжмовної інтерференції, що виникають при вивченні фразеології близькоспоріднених мов (таких як українська та польська) [5]. Однак, наскільки нам відомо, досі немає дослідження, присвяченого аналізу можливостей використання у лінгводидактичному процесі саме анімалістичної фразеології.

Метою нашого дослідження є визначення можливостей використання фразеологічних одиниць (далі ФО) з анімалістичним компонентом (далі АК) у вивченні української мови як іноземної. Для досягнення мети потрібно вирішити такі завдання:

- проаналізувати на предмет представлення фразеології, зокрема анімалістичної, доступні нам підручники для вивчення української мови як іноземної: „Вивчаємо українську мову” І. Гук та М. Кавецької [2], „Розмовляєте українською? Підручник української мови” О. Белея [1] та „Самовчитель української мови для всіх” Я. Співака [9];
- укласти питальник та провести анкетне дослідження, яке дасть змогу визначити найбільш фреквентну анімалістичну фразеологію у сучасній українській мові і виключити маловживану та архаїчну;
- запропонувати низку типових вправ, які можна використовувати при вивченні анімалістичної фразеології на заняттях із української мови як іноземної.

Матеріалом для дослідження послужило 297 ФО із АК, що були виписані із фразеологічних словників української мови [8; 14; 15]. В опрацьовану анкету ми включили 58 із них.

Для кожного дослідження, присвяченого питанням фразеології, важливим є визначення обсягу цього поняття. У цій статті, говорячи про фразеологію, маємо на увазі стійкі, відтворювані сполучення щонайменше двох слів, значення яких не є сукупністю значень їхніх компонентів і яким притаманна образність та експресивність. Такий підхід дає змогу включити до фразеології власне фразеологізми – ідіоми (напр., *крокодилячі сльози*, *пустити червоного півня*, *собака на сні*, *собаку з'їсти*), стійкі порівняльні звороти (напр., *упертий як осел*, *злий як собака* тощо) і прислів'я та приказки (напр., *Слово – не горобець, вилетить – не спіймаєш*, *Не вчи орла літати, а соловейка співати*, *На смілого собака гавкає, а боягуза кусає*).

Як слушно зауважує польська дослідниця А. Мадея, „навчання фразеології не є легким завданням, але воно дозволяє зробити навчальний процес привабливішим, дає змогу застосовувати цікаві методичні рішення, урізноманітнювати заняття” [17: 71]. Причому, як свідчить наш досвід викладання польської мови як іноземної, самі студенти охоче вчать фразеології. Завдання вчителя полягає в тому, щоб при вивченні фразеології не обмежуватися лише поясненням значення ФО та наведенням

прикладів їхнього вживання у мовленні, а й допомогти учневі усвідомити все багатство фразеологічної семантики, чітко засвоїти нормативну форму та значення фразеологізму, перетворити фразеологізм у активний елемент його мовного багажу.

Проаналізувавши на предмет представлення фразеології три згадані вище підручники з вивчення української мови як іноземної [1, 2, 9], ми дійшли висновку, що автори цих підручників вивченню фразеології відводять замало місця. Зокрема, у підручниках „Вивчаємо українську мову” І. Гук та М. Кавецької та „Самовчитель української мови для всіх” Я. Співака подання фразеології головню зводиться до її появи в текстах та діалогах для читання, напр.: „Самовчитель української мови для всіх” Я. Співака, урок 6, текст „Євшан зілля”: *завзятий як лев, сердитий як рись, хоробрий як тур, лягти головою*, урок 25, текст „Іван Сірко”: *свиняча морда, різницька собака* чи у „Вивчаємо українську мову” І. Гук та М. Кавецької, у тексті до уроку 15: *подібний, мов дві краплі води, вбився в ріст, як заєць у хвіст*. При цьому після тексту найчастіше відсутні коментарі про фразеологізм та його значення. Так само бракує вправ для запам'ятовування структури фразеологізму та усвідомлення особливостей його значення та контекстів уживання. У підручнику І. Гук та М. Кавецької заувага з текстом: *Запам'ятайте ідіому з'явилася тільки двічі* (урок 3: *ніде правди діти* та урок 134: *не в тім'я битий, не так сталося як гадалося, наче у воду впасти*). А в „Самовчителі української мови для всіх” Я. Співака окремо просять звернути увагу та „вивчити напам'ять” тільки прислів'я та приказки, подані наприкінці декількох уроків, натомість на ідіомах увагу студентів зовсім не акцентують. Аж ніяк не применшуючи цінності прислів'їв та приказок українського народу як зібрання народного досвіду та мудрості, що яскраво відображає мовну картину світу українців, ми вважаємо, що на початковому етапі вивчення мови, для якого, за словами авторів у передмові, ці підручники були написані, запам'ятовування прислів'їв та приказок, фреквентність яких у мовленні сучасних українців є дуже низькою, не дасть змоги досягнути основних навчальних завдань: дати можливість особі, що вивчає мову як іноземну, розуміти тексти та висловлювання цією мовою і самостійно продукувати власні (причому на початковому етапі вивчення мови йдеться про контакти у щоденних комунікативних ситуаціях).

У підручнику української мови О. Беля „Розмовляєте українською?” фразеологія представлена вже дещо повніше. Автор намагається подавати фразеологізми відповідно до теми лексико-комунікативної частини заняття поряд із новою лексикою, яку студент має запам'ятати на уроці. Напр., до теми „Зовнішність наших знайомих” запропоновано ФО *очі як два вуглики / як два озера, струнка як тополя, волосся як смола*, в уроці 16 „Побутове обслуговування” подано фразеологізми-вигуки, що вживаються з метою емоційної оцінки висловлюваного: *трясця його матері, качка б його копнула, хай йому грець, до біса*. Серед вправ до уроку 17 на тему „Культурні розваги” з'являється завдання з'ясувати у словниках значення фразеологізмів із компонентом „*грати*” та спорідненими дієслівними компонентами: *грати першу скрипку, грати почуттями, гратися з вогнем, гратись у котика та мишку, грати на нервах, відігравати важливу роль*. Від студента вже не вимагають вивчати напам'ять прислів'я та приказки, їх використовують як матеріал у вправах на читання чи завданнях з орфографії (вписати пропущені літери, апострофи).

Отже, на нашу думку, фразеологія в розглянутих підручниках представлена недостатньо. У „Вивчаємо українську мову” І. Гук і М. Кавецької та „Самовчителі

української мови для всіх” Я. Співака вправи на вивчення фразеології відсутні взагалі, а в „Розмовляєте українською?” О. Белея завдання на опанування фразеології з’являються доволі спорадично, і вони не є різноманітними. Відчутно бракує вправ, що формують навички вживання фразеологізмів у мовленні. Крім того, у згаданих підручниках часто з’являються ФО, фреквентність яких у сучасній українській мові викликає сумніви (напр., *вбився у ріст, як заєць у хвіст; сердитий як рись; хоробрий як тур*).

Ми погоджуємося з А. Мадеєю та Н. Ядловською, які вважають, що запорукою ефективності засвоєння пропонованого на заняттях фразеологічного матеріалу є його впорядкованість, яка полягає в тому, що фразеологізми, що з’являються на занятті, не є випадковими, а пов’язані з темою лексико-комунікативної частини заняття [17: 77; 16: 124]¹. Ономазіологічний підхід до відбору фразеологічного матеріалу на заняття дає змогу відразу вводити фразеологізми у звичні для них контексти та комунікативні ситуації. Учень буде своє висловлювання на визначену тему в певній комунікативній ситуації, послуговуючись не лише лексичним, а й фразеологічним матеріалом, при цьому значно збагачуючи своє мовлення та одночасно запам’ятовуючи фразеологізм².

Зокрема, фразеологізми з АК можна використовувати на лексико-комунікативних заняттях, присвячених темам: „Риси характеру людини” (напр., *хитрий як лисиця* „дуже хитрий”, *вірний як пес* „надзвичайно вірний”, *упертий як осел* „дуже впертий”, *битий пес* „досвідчена, загартована життям людина, яку важко перехитрити”, *вовк в овечій шкурі* „хтось злий та жорстокий, а вдає доброго і лагідного”, *собака на сні* „той, хто не дозволяє іншим користуватися певними благами, хоча сам їх також не використовує”, *біла ворона* „людина, що чимось виділяється серед інших, через що її не сприймає група”); „Праця. Професія. Заняття людини” (напр., *робити як віл (у ярмі)* „працювати дуже важко, надмірно”, *собаку з’їсти (на чому)* „набути досвіду в якійсь справі”, *ловити двох зайців* „намагатися одночасно вирішити кілька справ”); „Взаємини між людьми” (напр., *бути / почуватися на коні* „бути у виграшному становищі”, *гратися в kota й мишу (мишку)* „дражнити когось, використовуючи свою перевагу”, *жити як кішка з собакою* „жити без злагоди, взаємно не любитися”, *вішати всіх собак (на кого)* „звинувачувати когось одного у всіх провинах”, *ведмежа послуга* „послуга, яка приносить шкоду тому, кому її зробили”, *чорна кішка пробігла між кимось* „між кимось зіпсувалися стосунки, хтось посварився”); „Зовнішність людини” (напр., *личить як корові сідло* „зовсім не личить”, *соколинний зір* „дуже добрий зір”, *волосся як вороняче крило* „чорне, аж блискуче волосся”, *сіра мишка* „скромна дівчина чи жінка, яка не привертає до себе особливої уваги”, *осина талія* „дуже тонка талія”³) тощо.

Фразеологію можна добирати, керуючись також семасіологічним принципом: пропонувати ФО, що містять у своєму складі певні компоненти, пов’язані із лексико-

¹ Спроби таким способом подавати фразеологічний матеріал робить, як ми згадували раніше, О. Белея у підручнику української мови „Розмовляєте українською?”.

² Саме за таким принципом, коли значення запропонованих на уроці фразеологічних одиниць відповідає темі його лексико-комунікативної частини, подано фразеологію у підручниках для вивчення польської мови як іноземної 1 і 2 „Ура польською” М. Малолепшої і А. Шимкевич [19] та особливо „Польська мова менш іноземна” А. Мадеї та Б. Морцінек [18] і „Хто читає, не блукає” А. Серетни [23].

³ Пропонуємо фразеологізми, фреквентність яких довело проведене нами анкетне дослідження.

комунікативною частиною заняття. Напр., вивчаючи тему „Кольори”, можна запропонувати ФО, що містять у своєму складі компонент – назву кольору (напр., *чорне діло* „підступні вчинки, які викликають огиду, осуд”, *наганяти чорну хмару* „псувати настрій кому-небудь; засмучувати когось”, *пустити червоного півня* „підпалити що-небудь, викликати пожежу з метою розплати, помсти” тощо), а на занятті, присвяченому лексико-комунікативній темі „Вулиця”, можна подати ФО *викидати на вулицю (кого)* „позбавляти житла, притулку”, *ганяти вітер по вулицях* „проводити час у розвагах; нічого не робити, нічим не займатися”, *давати зелену вулицю (кому)* „не створювати перешкод кому-небудь”.

Добираючи на заняття фразеологізми, вчитель має керуватися принципом їхньої фреквентності. Дотримання цього принципу дасть змогу учневі опанувати той пласт фразеології, з яким він справді може зіткнутися у щоденних контактах, одночасно не змушуючи його запам'ятовувати непоширені чи застарілі фразеологізми, вживання яких іноземцем у середовищі українців може призвести до того, що його висловлювання сприйматиметься як анахронічне, а можливо, і смішне. Отже, автори підручників з вивчення мови як іноземної мають підбирати фразеологічний матеріал, керуючись не лише власною мовною компетенцією та фактом наявності фразеологізму у фразеологічному словнику, де подається максимально повний збір фразеології певної мови. Надзвичайно цінною є інформація, отримана за допомогою методу анкетування, проведеного серед носіїв мови з метою відбору часто вживаного фразеологічного матеріалу, а також дані з корпусів текстів.

Для цілей цього дослідження ми уклали питальник та провели анкетування серед 20 носіїв української мови⁴ для визначення ФО із АК, які знають та вживають у своєму мовленні сучасні українці, а також тих, які у сучасній українській мові є маловживаними та архаїчними. Фразеологізми, які ми пропонуємо в анкеті (всього 58 одиниць), виписано із фразеологічних словників сучасної української мови. Загалом наша картотека українських фразеологізмів, що містять у своєму складі АК, нараховує 297 ФО. Треба визнати, що включення в анкету саме цих 58 фразеологізмів (що, по суті, становлять лише четверту частину всього матеріалу) не позбавлене суб'єктивності та певної випадковості⁵. Головно, добираючи матеріал до анкет, ми керувалися суб'єктивним відчуттям недостатньої поширеності ФО у мовленні, однак при цьому подавали також ФО, фреквентність яких не викликала у нас сумнівів. Ми усвідомлюємо, що результати запропонованої нами анкет з огляду на неповноту та вибіркковість поданого в ній матеріалу, а також порівняно невелику кількість опитаних, не є остаточними та до кінця вірогідними. Однак, на нашу думку, анкета є першим, хоча й недосконалим, етапом більш розгорнутого та солідного дослідження фреквентності української анімалістичної фразеології, яке дасть змогу сформулювати вірогідніші та обґрунтованіші висновки про поширеність ФО з АК у сучасній українській мові, на основі яких можна буде рекомендувати укладачам підручників вводити або не вводити певні ФО у підручники з вивчення української мови як іноземної.

⁴ В опитуванні взяли участь викладачі та студенти Львівського національного університету імені Івана Франка (8 викладачів та 12 студентів) віком від 17 до 53 років.

⁵ В одну анкету було б неможливо включити усі 297 ФО. Дослідження фреквентності українських ФО з АК, на нашу думку, має складатися з кількох етапів анкетування.

У першому запитанні анкети респондентам було запропоновано 22 ФО, серед яких вони мали підкреслити ті, значення яких, на їхню думку, їм відоме. Результати анкетних відповідей подаємо у вигляді табл. 1 (починаючи від ФО, значення якої знає найбільше опитаних, до ФО, що відома найменшій кількості респондентів).

Таблиця 1

Фразеологізм	Відповідь респондента (20 опитаних)	
	значення ФО мені відоме	значення ФО мені невідоме
<i>ловити двох зайців</i>	19	1
<i>чорна кішка пробігла (між кимось)</i>	19	1
<i>личить як корові сідло</i>	18	2
<i>телячі ніжності</i>	17	3
<i>дійна корова</i>	17	3
<i>вовк в овечій шкурі</i>	16	4
<i>кінь воліві не товариш</i>	15	5
<i>пропасти ні за цапову душу</i>	12	8
<i>любити як собака палицю</i>	11	9
<i>метати бісер свиням</i>	10	10
<i>собака собаці хвоста не відкусить</i>	10	10
<i>хтось між телятами виріс</i>	10	10
<i>лізти як віл на рогатину</i>	6	14
<i>морський вовк</i>	6	14
<i>виглядати як свиня в хомуті</i>	6	14
<i>і горобець у роті не наслідив</i>	5	15
<i>знов за рибу гроші</i>	5	15
<i>пробігла собака між ногами</i>	5	15
<i>допастися як віл до браги</i>	4	16
<i>ставати цапа</i>	4	16
<i>куряча любов</i>	2	18
<i>чорний віл на ногу наступив</i>	1	19

Як видно з таблиці, найбільша кількість опитаних вважає, що знає значення ФО *ловити двох зайців*, *чорна кішка пробігла (між кимось)*, *личить як корові сідло*, *телячі ніжності*, *дійна корова* та *вовк в овечій шкурі*. Майже всі респонденти не знають ФО *чорний віл на ногу наступив* „хтось одружився і зазнав усіх неприємностей, пов’язаних з подружнім життям” та *куряча любов* „сліпа любов”. Аналізуючи відповіді респондентів на це запитання, ми усвідомлюємо, що існує ризик того, що, підкреслюючи ФО, як таку, значення якої респондент вважає відомим, він насправді може помилятися – наприклад, знає лише загальне сигніфікативне значення фразеологізму без усвідомлення денотативного та конотативного аспектів семантики ФО⁶ (доказом цього, між іншим, є анкетні відповіді на третє запитання – див. далі). Для перевірки того, чи справді респондент

⁶ Докладніше про аспекти фразеологічного значення у статтях І. Теплякова [10; 11; 12; 13], А. Кравчук [4; 5], Ю. Сагати [7].

знає значення ФО, варто було б запропонувати опитаним подати дефініції відомих, на їхню думку, фразеологізмів.

Завдання другого запитання анкети полягало в тому, що опитувані повинні були оцінити, наскільки часто вони вживають запропоновані ФО. Як відповідь було запропоновано варіанти: часто вживаю; фразеологізм знайомий, але вживаю нечасто; фразеологізм знайомий, але ніколи не вживаю; ніколи раніше не чув / не чула. Відповіді респондентів подаємо у табл. 2.

Таблиця 2

Фразеологізм	Відповідь респондента (20 опитаних)			
	Часто вживаю	Нечасто вживаю	Ніколи не вживаю	Ніколи раніше не чув/чула
<i>біла ворона</i>	18	2	-	-
<i>пасти з кимось свині</i>	7	11	2	-
<i>як червоне на бика</i>	5	13	2	1
<i>скрутити у баранячий ріг</i>	5	6	6	3
<i>де Макар телят пасе</i>	2	7	5	6
<i>не все коту масниця</i>	2	8	6	4
<i>вертити язиком як корова хвостом</i>	1	12	7	-
<i>допасти як кіт до сала</i>	1	10	6	3
<i>сідлати свого коня</i>	-	9	10	1
<i>стріляти з гармати по горобцях</i>	-	8	8	4
<i>розумітися як свиня на перці</i>	1	4	10	5
<i>знатися як свиня на апельсинах</i>	-	7	7	6
<i>заглядати як сорока в кістку</i>	1	4	4	11
<i>тремтіти як собака у Пилипівку</i>	-	1	9	11
<i>чекати як віл обуха</i>	-	-	5	15
<i>як з телячого хвоста сито</i>	-	-	3	17
<i>хоч вовк траву їж</i>	-	-	3	17

Аналізуючи анкетні відповіді на це запитання, ми звернули увагу, що існує велика ймовірність того, що респонденти зіткнулися із труднощами, обираючи між варіантами відповіді *часто вживаю* / *нечасто вживаю* та *нечасто вживаю* / *ніколи не вживаю*. Адже, особливо в умовах часового обмеження анкетування, доволі важко (а навіть неможливо) об'єктивно окреслити власну фреквентність вживання ФО. Однозначно об'єктивніші дані дала б перевірка фреквентності цих ФО у корпусі текстів української мови чи в пошуковій системі Інтернет. Так, наприклад, дані з Інтернету підтверджують високу фреквентність ФО *біла ворона* та *скрутити у баранячий ріг*, меншою є кількість контекстів, що містять ФО *як червоне на бика*, *де Макар телят пасе* та *не все коту масниця*. Певна невідповідність із анкетними відповідями пов'язана із ФО *стріляти з гармати по горобцях*. В Інтернеті міститься порівняно багато контекстів уживання цієї ФО (напр., *антимонопольний комітет*

стріляє з гармати по горобцях; українські компанії та рекламні агентства продовжують „стріляти з гармати по горобцях”; *стріляти із гармати по горобцях* – для країни не дешево обходиться та ін.), натомість опитані головно не вважають її фреквентною.

У третьому запитанні анкети респонденти повинні були подати дефініцію запропонованих ФО (усього 13 ФО). Відповіді мали показати, наскільки опитані усвідомлюють значення поданих ФО: чи їм відомі всі аспекти фразеологічного значення, чи їхнє знання ФО зводиться тільки до його загальної семантики без усвідомлення додаткових уточнювальних сем денотативного та конотативного характеру, чи ФО перебувають поза сферою розуміння респондентів. Результати відповідей подаємо в табл. 3.

Таблиця 3

Фразеологізм та його значення	Відповідь респондента (20 опитаних)			
	повне розуміння значення ФО	неповне розуміння значення ФО	неправильна дефініція	відсутність відповіді
<i>жити як кішка з собакою</i> „жити без злагоди, постійно сваритися”	20	--	--	--
<i>як кіт наплакав</i> „мало, у невеликій кількості”	20	-	-	-
<i>бути/почуватися на коні</i> „бути у виграшному становищі”	16	4	-	-
<i>дивитися як теля на нові ворота</i> „дивитися на щось з повним нерозумінням, здивовано, розгублено, спангелічено ”	12	7	1	-
<i>ось де собака зарита</i> „це суть проблеми, у цьому полягає суть справи”	11	6	-	3
<i>загинути/пропасти ні за цапову душу</i> „загинути марно, ні за що”	9	2	3	6
<i>ні цап ні баран</i> „хтось позбавлений особливих ознак, хтось посередній”	5	6	5	4
<i>метати бісер свиням</i> „говорити комусь недосяжне для його розуміння; розкриватися з найдорожчим перед недостойним”	5	3	1	11
<i>їхати волами</i> „їхати повільно”	3	1	1	15
<i>давати горобцям дулі</i> „ходити без діла, байдкувати”	3	-	1	16
<i>дивитися як собака на висівки</i> „дивитися дуже жадібно”	1	2	6	10
<i>холодно, хоч собак гони</i> „дуже холодно”	-	-	-	20
<i>ведмежий кут</i> „віддалене, глухе місце”	-	-	-	20

Із таблиці видно, що всі респонденти правильно розуміють ФО *жити як кішка з собакою* та *як кіт наплакав*. ФО *бути / почуватися на коні* 4 респонденти дефініюють як „бути впевненим у чомусь”. Така дефініція за загальним сигніфікативним аспектом відповідає правильній („бути у виграшному становищі”), однак за денотатом є певна невідповідність сем (адже бути впевненим у чомусь можна, не перебуваючи у виграшному становищі, а виграшне становище не завжди передбачає впевненість того, хто його займає, у чому-небудь). У випадку ФО *дивитися як теля на нові ворота* неповне розуміння значення ФО показали дефініції „щось невідоме, нове”, „задуматися, дивлячись на щось нове, цікаве”, „не розуміти чогось”, „не розуміти поставленого запитання”. З’явилася також неправильна дефініція „пильно вдивлятися”. Запропоновані респондентами дефініції ФО *ось де собака зарита* свідчать про те, що, правильно усвідомлюючи загальну семантику ФО, деякі опитані або звужують її значення („знайти причину сварки”, „знайти відповідь”), або не до кінця усвідомлюють її співвіднесеність із денотатом („виявити правду”, „рішення якоїсь справи”, „істина”). ФО *загинуті/пропасти ні за цанову душу* не знає аж 9 із 20 опитаних: 6 не дали жодної відповіді, а 3 запропонували неправильні дефініції („докладати зусиль на марну справу”, „проміняти, віддати комусь щось цінне і вартісне за безцінь”, „зовсім зникнути”). Дефініції „загинуті без причини”, „померти по-дурному” неповністю розкривають значення ФО. У випадку ФО *ні цап ні баран* мало опитаних (лише 5) подало дефініції, які свідчать про те, що респонденти усвідомлюють співвіднесеність ФО з особою. Дефініції „ні те, ні се”, „ні те, ні інше”, „щось незрозуміле” виражають загальне значення ФО: „щось позбавлене конкретних ознак”, однак їм бракує представлення денотативного аспекту значення. ФО *метати бісер свиням* знає порівняно невелика кількість опитаних⁷. Дефініції „доводити щось перед невідповідним товариством”, „робити щось даремне”, „робити справу, не варту зусиль” пов’язані із значенням цієї ФО семами даремності та невартості певної діяльності, однак не повністю розкривають її семантику. З’явилася і неправильна дефініція „старатися перед кимось, підлабузнюватись”. У випадку ФО *їхати волами* (правильно здефініювало тільки 3 респонденти) свідченням неповного усвідомлення семантики є дефініція „дуже довго щось робити”, хибне розуміння значення відображає дефініція „чутися впевнено”. ФО *давати горобцям дулі, дивитися як собака на висівки, хоч собак гони, ведмежий кут* опитані майже або зовсім не знають.

Аналіз відповідей респондентів на це запитання анкети засвідчив, що не завжди респондент, який вважає, що знає певну ФО, справді повністю усвідомлює все її семантичне навантаження. Однак можна також припустити, що „не зовсім правильні” дефініції є наслідком невміння дефініювати, що, можливо, не впливає на правильне функціональне використання ФО у мовленні.

Четверте завдання полягало в тому, що респондент мав обрати правильний, на його думку, варіант дефініції запропонованої ФО. Результати відповідей пропонуємо в табл. 4.

⁷ Цю ФО головно знають лише респонденти-викладачі, що є свідченням того, що книжна фразеологія, до якої належить ФО *метати бісер свиням*, молодому поколінню маловідома та особливо рецесивна у сучасному мовленні.

Таблиця 4

Фразеологізм та його значення	Відповідь респондента (20 опитаних)		
	Правильний варіант	Неправильний варіант	Відповідь відсутня
<i>собаку з'їсти (на чому)</i> „набути досвіду в якійсь справі”	20	-	-
<i>битий пес</i> „досвідчена, загартована життям людина”	19	1	-
<i>дивитися як побитий пес</i> „дивитися жалібно”	18	2	-
<i>телячі радощі</i> „бурхливий вияв радісних почуттів”	14	6	-
<i>зсадити з коня</i> „прогнати когось, зайняти чийсь місце”	13	7	-
<i>коти шкребуть на серці (у кого)</i> „хтось хвилюється, перебуває в стані тривоги”	13	7	-
<i>давати горобцям дулі</i> „ходити без діла, байдикувати”	10	9	1
<i>вовчий зуб (у когось)</i> „хтось дуже жорстокий, підступний”	8	12	-
<i>ловити мишей</i> „не спати, не могли заснути”	7	11	2

Як бачимо, респонденти головно правильно розуміють ФО *собаку з'їсти*, *битий пес* та *дивитися як побитий пес*. У випадку ФО *вовчий зуб* порівняно багато респондентів (12) обрали варіант „хтось не може забути якусь кривду”, що, ймовірно, зумовлене компонентною подібністю цієї ФО із ФО *мати зуб (на / проти кого)* „не могли забути комусь якусь кривду і тому не любити когось”. Вибір неправильного варіанта значення ФО *давати горобцям дулі* „поводитися нерозсудливо, навіть дивно” є свідченням буквального прочитання внутрішньої форми ФО, не закріпленої у свідомості носіїв мови⁸.

Підсумовуючи інформацію, отриману завдяки чотирьом запитанням анкети, можемо виокремити групу ФО, що – серед включених в анкету 58 фразеологізмів – є найфреквентнішими в мовленні сучасних носіїв української мови та розуміння яких не створює для них труднощів. До цієї групи увійшли такі ФО: *ловити двох зайців*, *пасує як корові сідло*, *жити як кішка з собакою*, *біла ворона*, *як кіт наплакав*, *вовк в овечій шкурі*, *чорна кішка пробігла (між кимось)*, *дійна корова*, *пасти з кимось свині*, *скрутити у баранячий ріг (кого)*, *як бик на червоне*, *телячі ніжності*, *де Макар телят пасе*, *дивитися як теля на нові ворота*, *не все коту масниця*, *бути /*

⁸ ФО *давати горобцям дулі* „ходити без діла, байдикувати” ми включили у два запитання анкети (3 і 4). Коли завдання респондентів полягало у дефініюванні значення ФО, правильно відповіли тільки 3 опитаних (16 опитаних не запропонували жодної дефініції, 1 – відповідь неправильно). Анкетні відповіді на черврте запитання показують, що вже 10 опитаних обрали правильний варіант дефініції. Мала кількість правильних відповідей на третє запитання, на нашу думку, пов'язана із невмінням дефініювати ФО. У відповідному контексті опитані, ймовірно, не мали б проблем із розумінням її значення.

почуватися на коні, битий пес, дивитися як побитий пес, телячі радощі, собаку з'їсти (на чому), пропасти ні за цапову душу. Перевірка фреквентності цих ФО у пошуковій системі Інтернет загалом підтвердила зроблені нами висновки, за винятком ФО *пасти з кимось свині та собаку з'їсти* (відсутні контексти вживання). А доступний у мережі Інтернет „Великий тлумачний словник української мови” серед ФО, включених в аналізовану анкету, фіксує тільки *жити / бути як кішка з собакою, бути / почуватися на коні, телячі радощі, телячі ніжності, пропасти ні за цапову душу та ведмежий кут (!)*⁹. Багато із запропонованих в анкеті ФО носії сучасної української мови не вживають у своєму мовленні, а із деякими ФО вперше зіткнулися, відповідаючи на запитання анкети (напр., *чекати як віл обуха* „покірно, приречено чекати якої-небудь загрози, небезпеки”, *як з телячого хвоста сито* „щось є зовсім погане, ні до чого”, *хоч вовк траву їж* „для вираження того, що комусь абсолютно байдуже, що буде”, *(холодно) хоч собак гони* „дуже холодно”, *ведмежий кут* „віддалене, глухе місце”, *чорний віл на ногу наступив* „хтось одружився і зазнав усіх неприємностей, пов'язаних з подружнім життям”, *куряча любов* „сліпа любов” та ін.).

Відповідаючи на п'яте запитання анкети, респонденти мали пригадати ФО із АК, які вони часто вживають у своєму мовленні. Розміщення цього запитання в самому кінці анкети пов'язане із певним ризиком: по-перше, опитані могли зрозуміти, що від них вимагають вказати, які з поданих в анкеті ФО вони вживають у своєму мовленні найчастіше, по-друге, навіть правильно зрозумівши запитання анкети, в умовах часового обмеження анкетування не всі опитані змогли вийти за межі фразеологічного матеріалу анкети і самостійно пригадати ФО із АК, які вони справді уживають. Подаючи це запитання наприкінці анкети, ми керувалися думкою, що, відповідаючи на попередні запитання, респондент зможе вникнути в суть досліджуваного явища, що дасть йому змогу, по-перше, усвідомити, одиниці якого порядку він має пригадувати, а по-друге, відповідно скерує роботу його пам'яті. Анкетні відповіді на це запитання, на нашу думку, є особливо цінними, адже опитувані наводять ті ФО із АК, які вони справді знають та активно вживають у своєму мовленні. Вартими уваги є також ті відповіді, в яких респонденти обмежилися наведенням ФО із попередніх запитань анкети, таким способом відбираючи найфреквентніший фразеологічний матеріал. Пропонуємо список ФО із АК, які опитані вважають такими, які вони часто вживають у своєму мовленні¹⁰:

1) *ловити двох зайців, як кіт наплакав, вовк в овечій шкурі, чорна кішка пробігла (між кимось), пасти з кимось свині, дійна корова, бути на коні, скрутити у баранячий ріг, телячі ніжності, як бик на червоне, пасує як корові сідло, жити як кіт з собакою, біла ворона, дивитися як баран на нові ворота;*

2) *розумітися як баран на Біблії / на зорях, їсти як горобець, ведмежа послуга, дивитися вовком, підсунути свиню, сіра мишка, ловити тав, як кури не клюють, собачий холод, злий як собака, змерз як пес / цуцик, брудний як свиня, слон на вухо наступив, хитрий як лисиця, голодний як вовк, писати як курка лапою, не приший кобилі хвіст, пити на коня.*

⁹ Можна припустити, що факт наявності ФО у загальнономовному словнику сучасної української мови зазвичай є свідченням її фреквентності та поширеності в сучасному мовленні.

¹⁰ Наведені опитаними ФО ділимо на дві групи: ті, які були включені в анкету, та ті, що респонденти подали самостійно.

Усвідомлюючи недосконалість розглянутої анкети та потребу її доопрацювання, ми вважаємо, що вона таки доволі наочно свідчить, наскільки важливою є інформація, отримана шляхом соціолінгвістичних досліджень, для вирішення проблеми подання фразеології в навчальних підручниках з української мови як іноземної. Не менш важливу інформацію про фреквентність ФО у сучасній українській мові дає аналіз даних із загальних словників сучасної української мови, корпусу текстів української мови та Інтернету.

Сучасні методики викладання мови як іноземної, із врахуванням яких написано вже згадані підручники з вивчення польської мови як іноземної [19; 18; 23], пропонують багато способів вивчення фразеології. Автори цих підручників розуміють, що вивчити новий фразеологізм – це не лише прочитати його дефініцію в словнику. Тому відводять достатньо місця на вправи, що сприяють запам'ятовуванню нормативної структури ФО, усвідомленню усього багатства їхньої семантики та особливостей емоційно-експресивного та стилістичного забарвлення ФО, що є запорукою їхнього правильного вживання у висловлюваннях. Під час укладання підручника з вивчення української мови як іноземної можна скористатися досвідом польських колег щодо наповнення підручника вправами, які допоможуть студентам засвоїти запропонований фразеологічний матеріал¹¹.

Одним із типів завдань на фразеологію є вправи, де студентові на вибір пропонують кілька варіантів дефініції ФО, серед яких він має обрати правильну. Виконання таких завдань загострює увагу студентів на денотативних уточнювальних семах фразеологізму, що є запорукою глибокого усвідомлення його семантики та можливостей уживання в тексті. Цей тип завдання ми, наприклад, використали у питальнику (питання 4) з метою з'ясувати, наскільки добре опитувані знають значення запропонованих ФО (напр., *давати горобцям дулі*: а) відлякувати горобців від збіжжя, б) ходити без діла, байдкувати, в) поводитися нерозсудливо, навіть дивно). Складнішими є вправи, де завдання студента полягає в тому, щоб дібрати фразеологізм до описаної ситуації чи дефініції. Наприклад, **який фразеологізм з компонентом – назвою тварини – можна вжити в ситуації, коли говоримо, що: хтось зашкодив комусь, таємно заподіяв комусь шкоду (*підкласти свиню*); хтось дивиться на щось з повним незрозумінням, здивовано, розгублено, спантелічено (*дивитися як баран на нові ворота*); хтось зовсім не розуміється, на чомусь (*розумітися як баран на зорях*); хтось є дуже впертим (*впертий як осел*)** тощо. Такі завдання вчать реагувати фразеологізмом на ситуацію, активно використовувати його в мовленні, а не лише пасивно знати, що він означає. Схожими є вправи, де в порожні місця в тексті студент має вставити фразеологізм, що відповідає контексту.

Для того, щоб тренувати вміння відтворювати ФО у його незмінній нормативній формі, існують вправи на **вибір правильного варіанта компонента фразеологізму**. Наприклад, *жити як кішка з мишкою/собакою/кішкою*; *пасує як свині/вівці/корові сідло*; *слон на пальця/носа/вуха наступив* тощо. Можна також виправляти помилки у структурі ФО: **виправте помилку у фразеологізмі: *вовк в ведмежій шкурі; пити на вола; не приший кобилі сідло; не все коту підлипка*** тощо¹².

¹¹ Фразеологізми можна вводити в текст, діалог, подавати їх серед нової лексики, яку студент опанує на лексико-комунікативному занятті.

¹² Такого типу вправи використовують автори підручника „Лексика і фразеологія в школі” [22] (підручник до вивчення польської мови як рідної). Однак існує думка про те, що в лінгводидактичному процесі не варто використовувати вправ, які подають помилкові мовні

Крім того, є завдання на добирання фразеологізмів до малюнків, на яких графічно подано внутрішню форму ФО. Цікавими та розвивальними є заняття, на яких викладач організовує гру, що полягає в показуванні внутрішньої форми ФО у вигляді пантоміми (студенти діляться на дві команди, по черзі представники різних команд у формі пантоміми показують ту чи іншу ФО, учасники команди-суперника відгадують, яку ФО показано). Студенти охоче виконують завдання, коли потрібно написати казку, діалог чи розповідь із використанням максимально великої кількості фразеологізмів.

Проведене дослідження дає змогу зробити висновки: для того, щоб процес вивчення мови як іноземної дав позитивні результати (щоб студент досягнув високого рівня опанування мови, яку він вивчає), не можна оминати вивчення її фразеології. Запорукою ефективності навчального процесу є дотримання певних принципів у вивченні фразеологічного матеріалу. Передусім йдеться про вимогу фреквентності фразеологізмів, які ми пропонуємо студентам. Дотримання цього принципу вимагає проведення спеціальних досліджень (анкетування, робота зі словниками та корпусами текстів), результати яких дадуть змогу окреслити обсяг найпоширенішої фразеології та усунуть ризик включення в підручники і навчальні матеріали застарілих та маловживаних фразеологізмів. Важливим є також упорядковане подавання фразеологічного матеріалу – у співвіднесенні з тематикою заняття. Це уможливило засвоєння фразеологізмів у широкому контексті типових для них комунікативних ситуацій. У підручниках з вивчення української мови як іноземної треба використовувати вправи на вивчення фразеології, що полягають у: виборі правильного варіанта дефініції, добиранні фразеологізму до описаної ситуації чи вписуванні фразеологізму у порожні місця в тексті, завдання для тренування запам'ятовування нормативної структури ФО, підбирання фразеологізму до ситуації, зображеної на малюнку, пантоміми, турніри, творчі завдання з використанням фразеології тощо.

1. *Белей О.* Розмовляєте українською? Підручник української мови. – Вроцлав, 2006.
2. *Гук І., Кавецька М.* Вивчаємо українську мову. – Люблін, 2003.
3. *Даниленко Л. І.* Національно-культурна семантика чеської фразеології. – К.; Коломия, 2000.
4. *Кравчук А.* Новий тип дефініцій фразеологізмів у польських словниках // Проблеми слов'язнавства. – Львів, 2005. – Вип. 55. – С. 181–196.
5. *Кравчук А.* Фразеологія у викладанні польської мови як іноземної // Мовознавчі студії: Фразеологізм і слово у тексті і словнику (за матеріалами Всеукраїнської наукової конференції на пошану 75-річчя від дня народження професора Мар'яна Демського). – Дрогобич, 2010. – Вип. 2. – С. 214–220.
6. *Наконечна Г.* Дидактичні особливості фразеологічних богословізмів у вивченні української мови як іноземної // Теорія і практика викладання української мови як іноземної: Зб. наук. праць. – Львів, 2007. – Вип. 2. – С. 119–122.

форми з метою уникнення поширення серед тих, хто вивчає мову як іноземну, неправильних конструкцій.

7. *Sagata Ю.І.* Специфіка лексикографічного опису семантики фразеологізмів у польських словниках (на матеріалі фразеологізмів з анімалістичним компонентом) // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского: Научный журнал. Сер. „Филология”. – 2007. – Т. 20(59). № 6. – С. 118-125.
8. Словник фразеологізмів української мови / Укл. В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук та ін. – К., 2003.
9. *Співак Я.* Самовчитель української мови для всіх. – Варшава, 1996.
10. *Тепляков І.* До проблеми розмежування системної і функціональної фразеології // Проблеми слов'язознавства. – Львів, 1990. – Вип. 41. – С. 54–61.
11. *Тепляков І.* Конфронтація фразеологізмів на рівні системи та функціонування (на матеріалі слов'янських мов) // Мовознавчі студії: Фразеологізм і слово у тексті і словнику (за матеріалами Всеукраїнської наукової конференції на пошану 75-річчя від дня народження професора Мар'яна Демського). – Дрогобич, 2010. – Вип. 2. – С. 394–405.
12. *Тепляков І.* Структурно-семантичні особливості кількісних фразеологізмів сучасної чеської мови // Проблеми слов'язознавства. – Львів, 1986. – Вип. 33. – С. 87–92.
13. *Тепляков І.* Типи смислової структури кількісних фразеологізмів та їх знакова функція у чеській мові // Проблеми слов'язознавства. – Львів, 1988. – Вип. 37. – С. 41–47.
14. *Удовиченко Г. М.* Фразеологічний словник української мови: У 2 т. – К., 1984;
15. Фразеологічний словник української мови / Укл. В.М. Білоноженко, І.С. Гнатюк, В.О. Винничук та ін.: У 2 т. – К., 1999.
16. *Ядловська Н.* Фразеологічний матеріал української мови в чужомовній аудиторії // Теорія і практика викладання української мови як іноземної: Зб. наук. праць. – Вип. 2. – Львів, 2007. – С. 122–126.
17. *Madeja A.* Co należy wiedzieć, chcąc uczyć cudzoziemców frazeologii? // Sztuka czy rzemiosło? Nauczycy Polski i polskiego / Pod red. A. Achtełlik i J. Tambor. – Katowice, 2007. – S. 71–78.
18. *Madeja A., Morcinek B.* Polski mniej obcy. Podręcznik do nauki języka polskiego dla średnio zaawansowanych. – Katowice, 2007.
19. *Malolepsza M., Szymkiewicz A.* Hurra po polsku. Część 1, Część 2. – Katowice, 2007.
20. *Nowakowska A.* Rola frazeologii w nauczaniu cudzoziemców języka polskiego // Wrocławska dyskusja o języku polskim jako obcym: Materiały Międzynarodowej Konferencji Stowarzyszenia „Bristol” / Pod red. A. Dąbrowskiej. – Wrocław, 2004. – S. 295–299.
21. *Pałka P.* Związki frazeologiczne z perspektywy glottodydaktycznej // Wrocławska dyskusja o języku polskim jako obcym: Materiały Międzynarodowej Konferencji Stowarzyszenia „Bristol” / Pod red. A. Dąbrowskiej. – Wrocław, 2004. – S. 299–309.
22. *Polanski, I., Iwanowicz M.* Słownictwo i frazeologia w szkole. Wiadomości, ćwiczenia, testy dla gimnazjów i szkół średnich. – Łódź, 1999.
23. *Seretny A.* Kto czyta, nie błądzi. Ćwiczenia rozwijające sprawność czytania – Kraków, 2007.

**ANIMALISTIC PHRASEOLOGY IN LEARNING
LANGUAGE AS FOREIGN ONE**

Julia Sahata

Ivan Franko National University of L'viv

In the given study we analyzed possibilities of using the phraseological units, with animalistic component in the process of studying language as a foreign one. Attention was paid to the ways of introducing this phraseology into linguodidactic process, the types of tasks were suggested. Basing on the questionnaire study results there was distinguished the layer of the most used Ukrainian phraseology with animalistic component, that is worth to be included into textbooks of Ukrainian as a foreign language.

Key words: phraseology, phraseological unit, animalistic component, questionnaire, linguodidactics.

**АНИМАЛИСТИЧЕСКАЯ ФРАЗЕОЛОГИЯ В ИЗУЧЕНИИ ЯЗЫКА КАК
ИНОСТРАННОГО**

Юлия Сагата

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

Проанализированы возможности использования фразеологизмов с анималистическим компонентом в процессе изучения языка как иностранного. Обращено внимание на способы введения этой фразеологии в лингводидактический процесс, предложены типы заданий. На основе результатов анкетного исследования выделен пласт самой употребляемой украинской фразеологии с анималистическим компонентом и исключено малоприменимую, которую не стоит включать в учебники украинского языка как иностранного.

Ключевые слова: фразеология, фразеологизм, анималистический компонент, анкета, лингводидактика.